

Dilfuzaxon MADGAFUROVA,

Qo'qon Davlat Pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim fakulteti Fakultetlararo pedagogika va psixologiya kafedrasida katta o'qituvchisi

E-mail: rustamkhurramov@mail.ru

Tel: 95 050 87 88

TerDUning psixologiya fanlari nomzodi, dotsent X.G. Sharafutdinova taqrizi asosida

O'SMIRLARDA IJODIY QOBILIYATLAR RIVOJLANISHINING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK OMILLARI

Аннотация

Ushbu maqolada o'smirlik yoshidagi o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berish jarayonida uchraydigan ayrim qiyinchiliklar, bu yoshdagi bolalarning psixologik, fiziologik rivojlanishi va xususiyatlari o'rin olgan. Qobiliyat va qiziqish esa shaxsning asosiy individual xususiyatidir. Mazkur maqolada yuqoridagi xususiyatlar xususida so'z borib, keng auditoriya uchun mo'ljallanganligi bilan ahamiyatlidir.

Kalit so'zlar: O'smirlik davri, fiziologik xususiyatlar, bilish jarayonlar, psixik rivojlanish, ta'lim va tarbiya, motivatsiya, individuallik.

SOCIAL PSYCHOLOGICAL FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS IN ADOLESCENTS

Annotation

In this article, some difficulties encountered in the process of education and upbringing of students of adolescent age, psychological and physiological development and characteristics of children of this age are included. Ability and interest are the main individual characteristics of a person. This article talks about the above features and is important because it is intended for a wide audience.

Key words: Adolescence, physiological characteristics, cognitive processes, mental development, education and training, motivation, individuality.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ НАВЫКОВ У ПОДРОСТКОВ

Аннотация

В данной статье отражены некоторые трудности, возникающие в процессе обучения и воспитания учащихся подросткового возраста, психологическое и физиологическое развитие и особенности детей этого возраста. Способности и интерес являются основными индивидуальными характеристиками человека. В этой статье рассказывается о вышеперечисленных особенностях, и она важна, поскольку предназначена для широкой аудитории.

Ключевые слова: Подростковый возраст, физиологические особенности, познавательные процессы, психическое развитие, воспитание и обучение, мотивация, индивидуальность.

Kirish. Bugungi kunda mamlakatimizda "Ta'lim va fan sohasini rivojlantirish, uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish" kabi vazifalar belgilangan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-iyundagi PQ-3775-sonli "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarorlarida, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 12-iyuldagi "O'quvchilarni psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash ishlarini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi Qarori hamda "O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga borib Global innovatsion indeks reytingi bo'yicha ustuvor vazifa etib belgilangan.

Tahlil va natijalar. Davlat taraqqiyoti va jamiyat ravnaqi ko'p jihatdan uning intellektual potentsiali bilan belgilanadi. Chunki, ilmiy potentsiali yuqori darajada rivojlangan mamlakat barcha sohalarida doimo ilg'or bo'ladi. Boisi inson rivojlanishi juda murakkab va ziddiyatli jarayondir. Inson rivojlanishi borasida bir qator ilmiy nazariyalar mavjud. Masalan, psixolog olimlar – M.G.Davletshin, G'.Shoumarov, E.G'oziyev, Z.Nishonova, V.Karimova va boshqalar oliy psixologik hosilaning madaniy-tarixiy rivojlanishi nazariyasini ilgari surdilar. Quyida ana shu nazariyaning asosiy jihatlarini ko'rib chiqamiz:

1. Hozirgi zamon kishisining ruhiyati va hulqi ikki jarayon munosabatlarining biologik yetilish va bilish natijasidir. har ikki jarayon ham bola dunyoga kelishi bilan paydo bo'ladi va rivojlanish yo'llarida bir-birlari bilan amaliy ravishda uyg'unlashadi.

2. Har qanday ruhiy hosila o'z irsiyati bo'yicha tug'ma, tabiiy yoki madaniy bo'ladi.

3. Belgi va qurollardan foydalanish kattalar tomonidan bolalarga dastlab munosabat va birgalikdagi ashyoviy faoliyatni tashkil etish chog'ida ko'rsatiladi.

4. Tarixiy-madaniy jarayonda inson turli tuman qurollarni yaratdiki, ularning ichidan eng muhimlari mehnat qurollari, til va sanoq tizimlari bo'lib, inson ulardan foydalanish sirlarini o'rganib oladi.

5. Yozuvdan foydalanish turlari inson idrok etishdan tortib to fikrlay olish vazifalarini bajara boshladi. Odamlar tomonidan turli tarixiy davrlar ijtimoiy qurolning ikki turi bunyod etildi. U birining yordamida (mehnat quroli) tabiatga ta'sir ko'rsatsa, boshqasi (belgilar tizimi) bilan o'ziga yordam beradi.

6. Mehnat qurollari va tanish tizimlarning amaliy faoliyatda qo'llanishi odamning bevosita ruhiy jarayonidan bevosita ruhiy jarayonga o'tishining boshlanishidir. Ya'ni, boshqaruv vositasi sifatida xuddi shu qurollar va belgilar ishga tushadi.

7. Ta'lim olish bolaga o'z hulqi (faoliyati) va ruhiy jarayonlar (xat xotirani yaxshilash, uning imkoniyatlarini kengaytirish, so'z esa idrok va diqqatni boshqarish vositasi)ni qurol yoki belgilar yordamida boshqarishda tajribaday bo'lib tuyuladi.

8. Qurollar va belgilar dastlab boshqalarning hulq-atvorini boshqarish vositasi bo'lib, keyinchalik bolalarni tarbiyalash vositasiga aylanadi.

O'smilarning intellektual salohiyatini rivojlanishida ularning tug'ma qobiliyat va iste'dodining o'rni muhim ahamiyatga ega. Tug'ma qobiliyatga ega bo'lgan o'smirmiz kattalarning har bir ta'limiy, tarbiyaviy va kasbiy ta'limotlarini tez ilg'ab

oladilar va tez o'zlashtirib hayotga tadbiriq eta oladilar. Lekin bu qobiliyat va iste'dod, barcha o'smirimizga tug'ma talant nasib etavermaydi. Shunday ekan, qobiliyatni shakllantirib borish, o'smirning iste'dodini oshirib borish birinchi navbatda pedagoglarimizga va keng jamoatchilik zimmasiga ya'ni oila, mahalla, o'quv muassasalari va korxonalar, tashkilot, ustaxona boshqaruvchilari zimmasiga tushadi. Iste'dod tushunchasining asosiy mazmuni "qobiliyat" degan tushunchani ham anglatadi. Bizningcha, amaliyotda qo'llaniladigan "qobiliyat" tushunchasi uchta asosiy qismga ega.

Birinchidan, qobiliyat psixologik o'ziga xos alohida xususiyatlarga ega bo'lib, bir odamni boshqasidan farqlaydigan qobiliyat tushuniladi, barcha odamlar xos bo'lgan qobiliyat haqida gap ketganda hech kim bu iborani ishlatmaydi.

Ikkinchidan, qobiliyat iborasi umuman olganda odamdagi o'ziga xos har qanday turli xususiyatlarni anglatmay, balki faqat turli faoliyatlarni bajarishda erishgan muvaffaqiyatiga bog'liq bo'lgan shaxsga nisbatan qo'llaniladi. Masalan, ba'zi odamlar shubhasiz o'ziga xos fazilatlariga ega: jizzakilik, lanjlik, yalqovlik kabi xususiyatlarni odatda qobiliyat deb bo'lmaydi, chunki har qanday faoliyatda ham har doim muvaffaqiyatga erishish mumkin emas.

Uchinchidan, "qobiliyat" tushunchasi ayrim shaxslarda, ya'ni uning bilimi yoki bilarmonligiga qarab belgilanmaydi. Ko'pincha, pedagog o'quvchining faoliyatidan uncha qoniqmasada, lekin shunga qaramay yaxshi o'zlashtira olmayotgan bola boshqa o'rtoqlaridan ortda qolmay fanlarni yaxshi o'zlashtirishga harakat qilishi bilan o'qituvchini xursand qiladi. Pedagog o'zining noroziligini o'quvchi bilan yetarlicha shug'ullanamasligini asoslab o'quvchining "qobiliyatiga e'tibor berib", o'quvchi bilan ko'proq shug'ullansa bilimni yaxshi o'zlashtira olish qobiliyati bor, degan xulosa keladi.

Ta'lim-tarbiya berish jarayonida ta'limning ma'lum bir maqsadga qaratilishi muhim ahamiyatga ega. Ta'lim jarayoni o'smirning intellektual ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishdan turib ularni ijodiy rivojlantirib bo'lmaydi.

Qolaversa, tadqiqot ob'ektimiz hisoblangan o'smirlarning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantirishda tarbiyaning ahamiyati muhim sanaladi. Intellektual ijodiy salohiyatni oshirish uchun tarbiya jarayonining mohiyati shu jarayon uchun xarakterli bo'lgan va muayyan qonuniyatlarda namoyon bo'ladigan ichki aloqa va munosabatlarni aks ettiradi. Ijodiy salohiyatni rivojlantirish jarayonida yuqoridagi fikrlarimizdagi dalillardan birortasi e'tibordan chetda qolsa, ko'zlangan maqsadga erishish qiyinlashadi.

O'smirlarning intellektual-ijodiy salohiyatini rivojlantirishni to'g'ri yo'lga qo'yish uchun o'quvchi-talabalar ijodiy faoliyatini amalga oshiruvchi tadbirlarni belgilab olamiz. Bundan tashqari o'smirning intellektual ijodiy salohiyatini muntazam rivojlantirish ishlarini amaliyatga tadbiriq etish uchun har bir pedagog har bir darsda o'quvchilarning ijodiy faoliyatini kuzatib borishi kerak. O'smirlarning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantirish usullaridan foydalanish haqida namunalar keltiramiz:

"Aql charhi" mashqlarini o'tkazish: bunga turli rebuslar, krasovordlar yechish, shaxmat va shashka o'yinlarini musobaqa shaklida tashkil etish kiradi.

"Yosh qalamkashlar" to'garaklarini o'tkazish: bunga o'smirning ijodiy mahoratini, iste'dodini oshirib borishga qaratilgan tadbirlari majmuasi kiradi. Masalan, o'smir orasida yetishib chiqayotgan yozuvchi va jurnalistik mahoratga esa bo'lgan o'smir bilan ishlash.

"Chaqonlar va epchillar" sport o'yinlarini o'tkazish: bunga barcha turdagi sport musobaqalarini o'tkazish kiradi.

Mushoira, g'azalxonlik ko'rik tanlovlarini o'tkazish: bu usulga o'smirning she'r va g'azallar orqali ijod qilishi kiradi. Bunga "She'r kechasi" tadbirlarini o'tkazish kiradi.

Quvnoqlar va zukkolar tanlovlarini o'tkazish: bu tanlov orqali o'smirning san'at, teatr va rassomchilikka bo'lgan qiziqishi orttiriladi va zukkolik mahorati baholanadi.

Ustoz-shogird ishlarini takomillashtirish: bu usulni amalga oshirish uchun eng yaxshi ish olib borayotgan shogirdlari undan juda mamnun va minnatdor bo'lgan pedagog-ustozning ishlarini ommalashtiriladi.

Albatta o'smirning ijodiy barcha ishlarini va iste'dodli mahoratlarini baholash, ularni turli sovg'a va faxriy yorliqlar bilan mukofotlash maqsadga muvofiqdir.

Yuqorida keltirilgan nazariy holat va amaliy misollarga qaramay ijodiy qobiliyat va uning rivojlanish muammosi psixologiya va pedagogikaning eng murakkab masalalaridan biri hisoblanadi. Boisi qobiliyat sezgi analizatorlari, kuch, harakat hamda asabiy, jismoniy va aqliy jarayonlar muvofiqlashishi kabi nerv sistemasi xususiyatlariga bog'liq bo'lgan tabiiy iqtidor, iste'dod, shuningdek, tashqi ijtimoiy muhit ta'siri ostida rivojlanadi.

Kishi o'zida muayyan faoliyatga qobiliyat bor yoki yo'qligini sezish yoki sezmasligini bildiradigan omil ta'lim metodikasi hisoblanadi. Ta'lim metodikasi qarda o'ziga xos, o'sha yerda qobiliyatning tug'ma ekanligi haqidagi gaplar paydo bo'ladi. O'z-o'zidan ma'lumki, metodika doim takomillashib boradi, bu esa "tug'ma qobiliyatlar" doirasini torayib borishiga olib keladi.

Hozirgi zamon psixolog olimlari qobiliyatlar miya va sezish organlarining tuzilishiga bog'liq ular har xil kishilarda tug'ilgan vaqtidayoq turlicha bo'ladi, deb hisoblaydilar. Qobiliyatlar shaxsning boshqa sifatleri bilan uzviy bog'langan. Kishining talanli ekanligi ma'lum darajada uning psixik jarayonlari (idroki, xotirasi, tafakkuri, nutqi, tasavvuri, diqqat), shuningdek, ko'pgina psixik xususiyatlarining rivojlanish darajasiga bog'liq bo'ladi. Ayrim qobiliyatlarni rivojlantirishda tegishli bilish jarayonlarining yuqori darajada bo'lishi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shaxsdagi ko'pgina jarayonlar va xususiyatlarining ayniqsa kuchli rivojlanishi kishining umumiy ravishda har tomonlama layoqatli bo'lishiga olib keladi.

Amaliy psixologiyaning bugungi kundagi eng muhim va dolzarb vazifalaridan biri layoqat kurtaklarini ilk yoshlikdan aniqlash, intellekt darajasiga ko'ra shaxs qobiliyatlari yo'nalishini ochib berishdir. Shuning uchun ham hozirda ko'plab intellekt testleri va qobiliyatlarni diagnostika qilish usullari ishlab chiqilgan va ular muvaffaqiyatli tarzda amaliyotda qo'llanmoqda.

Qobiliyatlarni o'lchash muammosi XIX asrning oxiri - XX asrning boshlariga kelib izchil xal qilina boshlandi. Xorijda bunday ishlar Spirmen, Bine, Ayzenk va boshqalar tomonidan o'rgananildi. Ular qobiliyat va iqtidorni o'rganish uchun maxsus testlardan foydalandilar. Bu testlarning umumiy mohiyati shundaki, ularni topshiriqlar tizimi tobora qiyinlashib boruvchi testlar - topshiriqlar batareyasidan iborat bo'ladi. Masalan, Ayzenkning mashhur intellekt testi 40 ta topshiriqdan iborat bo'lib, u intellektual jarayonlarning kechishi tezligini o'lchaydi. Bu yerda vaqt mezoni muhim hisoblanadi.

So'rovnomalar shaxsni turli kasblarga moyilliqni aniqlaydi. Unga 20 juft savollar kiritilgan bo'lib, tekshiriluvchi maxsus javob varaqasida qay darajada u yoki bu mashg'ulot turi bilan shug'ullanishga moyilligini belgilashi kerak bo'lar edi.

Yuqorida bildirilgan fikrlarimizdan ma'lum bo'ladiki, o'quvchi shaxsining psixologik rivojlanish darajasini to'la yoritish uchun biz uning rivojlanish xususiyatlari borasida muayyan ma'lumotlarga ega bo'lishimiz lozim. Insonning fiziologik va ruhiy rivojlanishi bola yoshini davriylashtirishning asosi bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa. Qobiliyat tushunchasini insonning tabiiy xususiyati deb qabul qilmay, biroq biz ko'p hollarda qobiliyat rivoji asosida ba'zi insonlarda tabiiy xususiyat, ya'ni iste'dod ham mavjudligini ko'rishimiz mumkin. Ba'zida "haqiqiy", "tabiiy",

“tabiatdan berilgan” va shunga o‘xshash so‘zlar bilan aytilganda – “tabiiy” tushunchasi, - qobiliyat tushunchasi bilan amaliy tahlilda bir-biriga bog‘liq. Ko‘p hollarda biz tabiiylikni iste‘dod rivoji asosida yotgan qobiliyatni tushunamiz. Balki kimdir biror joyda amaliy so‘z ishlatishda, u yoki boshqa biror narsani - tabiiy xususiyatni qobiliyat deb ta‘kidlashi mumkindir. Ehtimol, har qanday idrokli inson, tug‘ilgan daqiqadan boshlab, ijodkorlikka bo‘lgan tuyg‘u yoki o‘zaro his-tuyg‘uning rivoji asosida faqat iste‘dod nishonalari, qiziqish yoki shunga o‘xshash tuyg‘u mavjud deb o‘ylash mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. T. ToshDPU. 2002. (o‘quv qo‘llanma).
2. Davletshin M.G. “O‘quvchilarning texnika qobiliyati psixologiyasi”. Toshkent 1971.
3. Karimova V. Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot. T. 1999.
4. Karimova V. Akramova F. Psixologiya. T. 2000.
5. Karimova V. Psixologiya. (o‘quv qo‘llanma). T. 2002.
6. Kap-Kalik. Uchitelyu o pedagogicheskom obqenii. M. “Prosveqenie”. 1987. (o‘quv qo‘llanma).
7. Ziyomuxammadov B. Komillikka eltuvchi kitob. “Turon-iqbol nashryoti”, Toshkent, 2006.
8. E.G‘oziyev. Psixologiya. (o‘quv qo‘llanma) T.: O‘qituvchi, 1994.